

MUHANDISLIK

& IQTISODIYOT

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

№10

2025
oktyabr

Milliy nashrlar

OAK: <https://oak.uz/pages/4802>

05.00.00 – Texnika fanlari

08.00.00 – Iqtisodiyot fanlar

Google Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB™
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

CYBERLENINKA

OpenAIRE

ROAD

INDEX
INTERNATIONAL
COPERNICUS

BASE

Crossref

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

РЭУ.РФ
РОССИЙСКИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ Г.В. ПЛЕХАНОВА
ТАШКЕНТСКИЙ ФИЛИАЛ

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

*Elektron nashr,
38 sahifa, oktyabr, 2025-yil.*

Bosh muharrir:

Zokirova Nodira Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, DSc, professor

Bosh muharrir o'rinbosari:

Shakarov Zafar G'afforovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD, dotsent

Tahrir hay'ati:

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'z FA akademigi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori, professor

Maxkamov Baxtiyor Shuxratovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor

Turayev Bahodir Xatamovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nasimov Dilmurod Abdulloyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Allayeva Gulchexra Jalgasovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Arabov Nurali Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Maxmudov Odiljon Xolmirzayevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xamrayeva Sayyora Nasimovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bobonazarova Jamila Xolmurodovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Irmatova Aziza Baxromovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bo'taboyev Mahammadjon To'ychiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxuja kizi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor,

Xolmuxamedov Muhsinjon Murodullayevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Xodjayeva Nodiraxon Abdurashidovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Amanov Otabek Amankulovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Qurbonov Samandar Pulatovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Zikriyoyev Aziz Sadulloyevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Tabayev Azamat Zaripbayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sxay Lana Aleksandrovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Ismoilova Gulnora Fayzullayevna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Djumaniyazov Umrbek Ilxamovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kasimova Nargiza Sabitdjanovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kalanova Moxigul Baxritdinovna, dotsent

Ashurzoda Luiza Muxtarovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sharipov Sardor Begmaxmat o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sharipov Botirali Roxataliyevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor

Tursunov Ulug'bek Sativoldiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Bauyetdinov Majit Janizaqovich, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti, PhD

Botirov Bozorbek Musurmon o'g'li, Texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sultonov Shavkatjon Abdullayevich, Kimyo fanlari doktori, (DSc)

Jo'raeva Malohat Muhammadovna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor.

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

- 05.01.00 – Axborot texnologiyalari, boshqaruv va kompyuter grafikasi
- 05.01.01 – Muhandislik geometriyasi va kompyuter grafikasi. Audio va video texnologiyalari
- 05.01.02 – Tizimli tahlil, boshqaruv va axborotni qayta ishlash
- 05.01.03 – Informatikaning nazariy asoslari
- 05.01.04 – Hisoblash mashinalari, majmualari va kompyuter tarmoqlarining matematik va dasturiy ta'minoti
- 05.01.05 – Axborotlarni himoyalash usullari va tizimlari. Axborot xavfsizligi
- 05.01.06 – Hisoblash texnikasi va boshqaruv tizimlarining elementlari va qurilmalari
- 05.01.07 – Matematik modellash
- 05.01.11 – Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt
- 05.02.00 – Mashinasozlik va mashinashunoslik
- 05.02.08 – Yer usti majmualari va uchish apparatlari
- 05.03.02 – Metrologiya va metrologiya ta'minoti
- 05.04.01 – Telekommunikatsiya va kompyuter tizimlari, telekommunikatsiya tarmoqlari va qurilmalari. Axborotlarni taqsimlash
- 05.05.03 – Yorug'lik texnikasi. Maxsus yoritish texnologiyasi
- 05.05.05 – Issiqlik texnikasining nazariy asoslari
- 05.05.06 – Qayta tiklanadigan energiya turlari asosidagi energiya qurilmalari
- 05.06.01 – To'qimachilik va yengil sanoat ishlab chiqarishlari materialshunosligi
- 05.08.03 – Temir yo'l transportini ishlatish
- 05.09.01 – Qurilish konstruksiyalari, bino va inshootlar
- 05.09.04 – Suv ta'minoti. Kanalizatsiya. Suv havzalarini muhofazalovchi qurilish tizimlari
- 10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik
- 10.00.04 – Yevropa, Amerika va Avstraliya xalqlari tili va adabiyoti
- 08.00.01 – Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 – Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 – Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 – Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 – Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 – Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 – Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 – Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 – Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 – Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 – Marketing
- 08.00.12 – Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 – Menejment
- 08.00.14 – Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 – Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 – Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 – Turizm va mehmonxona faoliyati

Ma'lumot uchun, OAK

Rayosatining 2024-yil 28-avgustdagi 360/5-son qarori bilan "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga texnika va iqtisodiyot fanlari bo'yicha "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali ro'yxatga kiritilgan.

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz:

1. Toshkent shahridagi G.V.Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti
2. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
3. Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti
4. Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti
5. Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
6. Toshkent davlat transport universiteti
7. Toshkent arxitektura-qurilish universiteti
8. Toshkent kimyo-texnologiya universiteti
9. Jizzax politexnika instituti

MUNDARIJA

JAHON MOLIYA TIZIMIDA “YASHIL” MOLIYALASHTIRISHNI RIVOJLANISHINING MUAMMOLARI VA SHARTLARI	12
Quliyev Begimqul Melikovich	
EKOLOGIK MIGRANTSIYANI MINTAQAVIY MIQYOSDA MUVOFIQLASHTIRISHNING ASOSIY YO‘NALISHLARI	18
Bahtiyor Ismoilov Ulug‘bek o‘g‘li, Kadirova Zulayxo Abduxalimovna	
O‘ZBEKISTONDA BANK XIZMATLARINI RAQAMLASHTIRISH HOLATI	25
Davletova Nilufar Tulanovna	
EKONOMETRIK MODELLASHTIRISHDA MINTAQANI IQTISODIY RIVOJLANISHIGA TA’SIR ETUVCHI OMILLAR TAHLILI	30
Qodirov Farrux Ergash o‘g‘li	
SUV RESURSLARIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING XORIJ TAJRIBASI	37
Kadixodjayeva Nilufar Raxmatullayevna	

SUV RESURSLARIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING XORIY TAJRIBASI

Kadixodjayeva Nilufar Raxmatullayevna

“Innovatsion menejment” kafedrası dotsenti, TDIU

<https://orcid.org/0009-0006-6631-088X>

Annotatsiya: Maqolada suv resurslaridan samarali foydalanish va boshqarishning xorijiy tajribalari tahlil qilingan. Xitoy, Britaniya, Fransiya, AQSH va Vengriyadagi suv to'lov tizimlari, tariflar va ularning qishloq xo'jaligi hamda sanoatda qo'llanilishi ko'rib chiqilib, moliyaviy mexanizmlar orqali barqaror rivojlanish ahamiyati ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: suv, suv resurslari, suv manbalari, suv resurslaridan foydalanishni boshqarish, xorijiy tajriba.

Abstract: The article analyzes foreign experiences of efficient use and management of water resources. Water payment systems, tariffs and their application in agriculture and industry in China, Britain, France, the USA and Hungary are reviewed, and the importance of sustainable development through financial mechanisms is emphasized.

Key words: water, water resources, water resources, management of water resources use, foreign experience.

Аннотация: В статье анализируется зарубежный опыт эффективного использования и управления водными ресурсами. Рассматриваются системы оплаты за воду, тарифы и их применение в сельском хозяйстве и промышленности Китая, Великобритании, Франции, США и Венгрии, а также подчеркивается важность обеспечения устойчивого развития посредством финансовых механизмов.

Ключевые слова: вода, водные ресурсы, водные источники, управление водными ресурсами, зарубежный опыт.

KIRISH

Jahon aholisi tez sur'atda o'sishi 2030-yilga kelib suv ta'minoti va talab o'rtasida 40% taqchillik yuzaga kelishini, 2050-yilga borib esa 10 milliard aholini oziqlantirish uchun qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini 50% ga, suv olish hajmini esa 15% ga oshirish zarurligini ko'rsatmoqda. Hozirda aholining 40% suv tanqis hududlarda yashaydi, yalpi ichki mahsulotning chorak qismi esa suv muammolari ta'sirida. 2040-yilga borib har to'rt boladan biri suv tanqisligi yuqori hududlarda yashashi mumkin. Shu bois suv resurslarini samarali boshqarish ko'p mamlakatlar uchun dolzarbdir. [1]

O'zbekistonda suv resurslaridan samarali foydalanishni iqtisodiy boshqarish tizimida bir qator jiddiy muammolar mavjud. Ulardan biri iqlim isishi, aholi tomonidan suvdan oqilona foydalanish darajasini yetarli emasligi, qishloq xo'jaligida suvdan foydalanish samaradorligini juda yuqori emasligi bilan tavsiflanadi, bu esa suvdan foydalanish bo'yicha bir qator amaliy muammolarni keltirib chiqaradi. Muammolarning yana bir guruhi, suv yetkazib berish tannarxi va yuridik hamda jismoniy shaxslarga yetkazib berilayotgan suv resurslarining narx tizimi bozor mexanizmiga to'liq amal qilmasligi bilan bog'liq.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Suv resurslaridan foydalanishni boshqarish masalalariga xorijiy olimlar katta e'tibor qaratgan. Jumladan, Briscoe S., Perry C., Baldock J.P., Ciriacy-Wantrup S.V., Bishop R.C., Andersen S.O., Jones W., Abdallah-Ruiz A., Anderson J.F., Rodgers K., Nicholson S.E., Wankuru J., Mogaka H. va boshqalar qishloq xo'jaligida suvdan samarali foydalanishni tadqiq etganlar. MDH olimlaridan esa V.Duxovnyy, S.Bezdnina, V.Sokolov, N.Atalseva, A.Avakyan, V.Krasnoyev, I.G.Usachev, A.G.Pavsov, V.A.Semeniki va boshqalar suv resurslarini boshqarish va tizimli yondashuv muammolarini o'rganishgan. Mamlakatimiz olimlari — U.P.Umurzoqov, Z.S.Abdullayev, S.Ch.Djalalov, A.S.Sultonov, B.B.Berkinov, M.N.Maxmudov, I.Ahmedov, T.Rizayev, A.M.Qodirov, R.X.Tashmatov, B.Xasanov, L.I.Abduraximov, Z.D.Xudoyberganov va boshqalarning ishlarida ham suvdan samarali foydalanish masalalariga alohida o'rin berilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada muallif tomonidan ilmiy abstraksiyalash, qiyosiy tahlil, induksiya va deduksiya usullaridan foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Suvdan foydalanish va atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha mahalliy hamda xorijiy tajriba nafaqat maqsadga muvofiqligini, balki xalqaro miqyosda malakali taqqoslash zarurligini ham ko'rsatadi. Statistik taqqoslashlar geografik, texnik va iqtisodiy omillar bilan uyg'unlikda amalga oshirilishi lozim. Mamlakatimiz suvdan foydalanish statistikasi rivojlangan tizimlardan biri sanalsa-da, mavjud ma'lumotlar suv xo'jaligi va iqtisodiyotga to'liq javob bermaydi. Shu bois suv resurslaridan foydalanishni onlayn monitoring qilish, statistikani ishlab chiqarish ko'rsatkichlari bilan bog'lash zarur. Davlatlararo taqqoslashlarda so'nggi o'n yilda xalqaro tashkilotlar ko'rsatkichlarni uyg'unlashtirish yo'nalishida salmoqli ishlar qildilar va ma'lumotlar seriyasini yaratdilar. Biroq ko'plab mamlakatlar, jumladan AQSH, milliy hisob tizimlaridan foydalanishda davom etmoqda. Tadqiqot natijalariga ko'ra, AQSH va Yevropa Ittifoqining ayrim mamlakatlarida va dunyoning bir qator boshqa mamlakatlarida sezilarli muammolar mavjudligidan dalolat beradi. Bu borada mamlakatimizda yo'l qo'yilayotgan kamchiliklarni bartaraf etish xorijiy davlatlarning salbiy tajribasi ijobiy va takrorlanmasligini hisobga olgan holda amalga oshirilishi kerak.

Mamlakat yalpi ichki mahsuloti (YAIM) suvning o'ziga xos intensivligi ko'plab rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyotining suv zichligidan oshadi. Bu bir qator ob'yektiv va sub'yektiv sabablar bilan izohlanadi. AQSHda suv intensivligi nisbatan yuqori, chunki bu ko'rsatkich bo'yicha farq juda kichik va bir qator mamlakatlar, shu jumladan Yevropa Ittifoqi a'zolari uchun YAIMning suv zichligi ayrim MDH mamlakatlarinikidan ko'ra yuqoriroqdir.

Hozirgi kunda ko'plab mamlakatlarda suvdan foydalanishni boshqarishda to'lov tizimlari qo'llaniladi. Bu tizim suv inshootlarini qurish, ulardan foydalanish, mehnat va amortizatsiya xarajatlarini qoplashga asoslanadi.

Buyuk Britaniyada yer usti va yer osti suv manbalari uchun maksimal suv olish miqdoriga ruxsatnoma talab qilinadi. To'lovlar yil fasli, suv sifati va davlat xarajatlariga qarab belgilanadi.

Fransiyada suv uchun to'lov olingan suv miqdori va uning manbalarga qaytarilishiga qarab belgilanadi. Suv ta'minoti va kanalizatsiya to'lovlari xizmat xarajatlari, jumladan kapital qo'yilmalarni qoplaydi. Qishloq joylarida qimmat bo'lgan suv tizimlarini qo'llab-quvvatlash uchun davlat jamg'armasiga ham mablag' yo'naltiriladi.

Suv havzalari tizimini saqlash va rivojlantirish xarajatlari suvdan foydalanuvchilardan undiriladi. Sug'orish uchun tariflar shartnoma asosida belgilanib, yangi inshootlar qurilishi va yetkazilgan zararni qoplash kabi omillar hisobga olinadi. Turli tarif shakllari mavjud: shartnomaviy, tabaqalashtirilgan, kamayib boruvchi va oshib boruvchi.

Shartnoma tarifi yillik asosda yoki xizmat ko'rsatish hududiga qarab belgilanadi. Ekin turi va maydoniga ko'ra tabaqalashtirilgan tarif qo'llaniladi. Eng ko'p tarqalgan ikki qismli tizim – doimiy va o'zgaruvchan tarif hisoblanadi. Doimiy stavka infratuzilmani qurish va foydalanish xarajatlarini qoplashga xizmat qilsa, o'zgaruvchan tarifda obuna hajmidan ortiq suv uchun narx pasayishi ko'zda tutilgan bo'lib, suv talabchan ekinlarni rivojlantirishga rag'batlantiradi.

Ko'tarilgan tarif kamdan-kam hollarda, asosan suv yetishmasligi davrida iste'molni cheklash uchun joriy etiladi. AQSHda agar suv omborlari qurilmasa, yer usti suvlaridan foydalanish uchun to'lov olinmaydi, faqat saqlash xarajatlariga asoslangan yagona narx tizimi qo'llanadi.

Qishloq xo'jaligida suv narxi operatsiya xarajatlari, kapital foizlari va o'rtacha foydani qoplashni ta'minlaydi. Vengriyada esa kompensatsiya to'lovlari amal qiladi: tariflar hududdagi suv zaxirasi, sifati, talab va iste'mol hajmiga ko'ra farqlanadi. Sanoat korxonalariga maishiy iste'molchilarga nisbatan yuqori tarif belgilanadi.

Cexiya va Slovakiyada suv oqimlaridan suv yig'ishda yer usti manbalaridan suv yig'ish, faqat bug' (issiqlik) elektr stansiyalari va issiqlik elektr stansiyalarini oqimli sovutish uchun yig'ish, chiqindi suvni to'plash uchun to'lov olinadi. xuddi shu manbaga qaytadi, uning yo'qotishlari yig'ilgan hajmning 1% dan ko'p bo'lmagan, chiqindi suvning sifati yomonlashmaydi va harorat standartda belgilangan chegaradan oshmaydi.

Finlyandiyada suv olish uchun suv zonasi egasiga jiddiy zarar etkazmaslik sharti bilan ruxsat etiladi va u yer usti suvidan foydalanganda kuniga ma'lum miqdordagi kubometrda oshmaydi.

Yevropa Ittifoqi davlatlarining umumiy ekologik siyosati quyidagilarga asoslanadi: 1) ekologik muammolarning tipik xususiyati; 2) birgalikda qabul qilingan qarorlarning majburiyligi; 3) barcha mamlakatlarda sanoat, qishloq xo'jaligi va transportda ifloslanishga qarshi kurashning yagona chora-tadbirlari.

Yevropa Ittifoqi atrof-muhitni muhofaza qilishning tarmoqli, tarkibiy qismlari bo'yicha tamoyilidan kompleks tamoyilga o'tish va ifloslanish oqibatlarini bartaraf etishdan uning oldini olishga o'tishni amalga oshirmoqda. Ekologik faoliyatni rag'batlantirishning asosiy vositasi «ifloslovchi to'laydi» tamoyili deb e'lon qilindi. Biroq, hukumat sanoat kompaniyalarining ifloslanishni nazorat qilish xarajatlarining katta qismini o'z zimmasiga oladi.

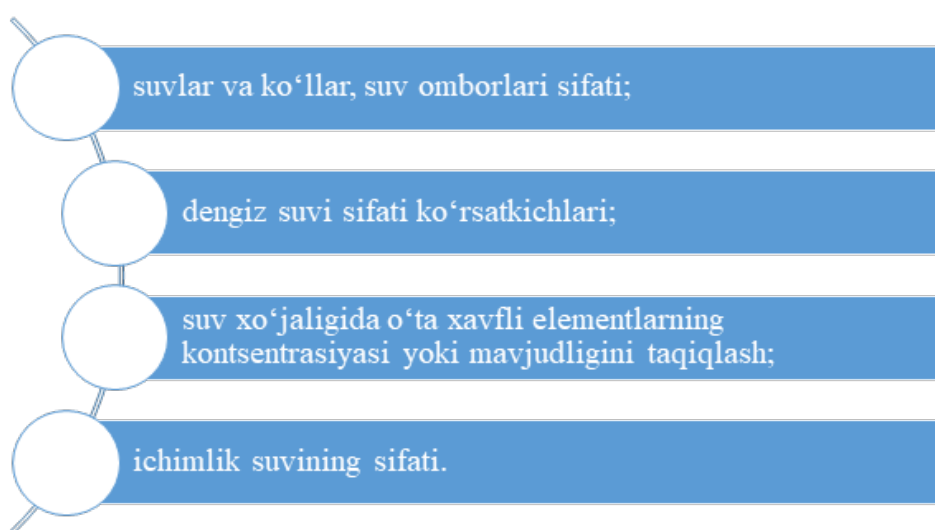

Davlat atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha tadbirlarda past foizli kreditlar, ekologik investisiyalar uchun mukofotlar, eksport bo'jlarini to'lash, ekologik tadqiqotlarni moliyalashtirish, kam va chiqindisiz texnologiyalarni ishlab chiqish, chiqindilarni qurish va rekonstruksiya qilish shaklida moliyaviy yordam beradi. qayta ishlash korxonalari va chiqindilarni qayta ishlatish choralari. Ifloslanish uchun soliqlar, ayniqsa oqava suvlarni oqizish va suvni tozalash uchun keng tarqalgan. Suv xo'jaligi organlari suvdan foydalanish bo'yicha kompleks dasturlar doirasida tegishli gidrografik havzaning qo'mitasi (suv parlamenti) bilan o'zaro hamkorlikda butun aholini boshqaruvga jalb etgan holda suv xo'jaligi faoliyatining umumiy tizimini tashkil etadi.

Hozirgi vaqtda barcha qoidalar shahar kanalizatsiya tizimlarining sanoat foydalanuvchilariga ham tegishli. Chiqindilarni suvga to'lash to'g'risidagi qonun oqava suvlarni oqizish uchun undagi ifloslantiruvchi moddalar miqdoriga mutanosib ravishda to'lashni talab qiladi.

Ayniqsa, Germaniyada yer osti suv resurslarini muhofaza qilish bo'yicha qat'iy choralar ko'rildi. Har qanday suvni tortib olish er osti suvlarining nomutanosibliги hisoblanadi, bu ekotizimlarning mahalliy va mintaqaviy o'zgarishiga va bunday tizimlarning shikastlanishiga olib kelishi mumkin, shuning uchun suvdan foydalanish uchun litsenziyalar juda kamdan-kam hollarda beriladi. [1]

Yaponiyada suv sohasidagi asosiy qonun tabiatni muhofaza qilish to'g'risidagi qonun bo'lib, u tabiiy resurslar sifati buzilishining oldini olishga va bartaraf etishga qaratilgan. [3]

1-rasm. Yaponiya suv standartlari (ko'rsatkichlari).

Qarorlarni amalga oshirishda Yaponiya asosiy xarajatlarni (80 foizgacha) mahalliy hokimiyat organlariga yuklashga harakat qiladi. Shu maqsadda tashkilotning suv xo'jaligidagi faoliyatini iqtisodiy rag'batlantirish usullari keng qo'llaniladi. [4]

Turkiyaning qishloq xo'jaligida suv resurslaridan foydalanish tajribasi alohida ahamiyatga ega. Jumladan, Turkiya 65 milliondan ortiq aholi (qishloq aholisi 25 milliondan ortiq) bo'lgan davlatlardan biri bo'lib, 19 million gektar ekin maydonlariga ishlov beradi, shundan sug'oriladigan yerlar 22,6 foizini tashkil qiladi.

Mamlakatda aholi jon boshiga 0,32 ga haydaladigan yer to'g'ri keladi, yillik o'rtacha yog'in miqdori 650-700 mm, lekin ba'zi hududlarda 400-2500 mm (4000 m³ dan 25 000 m³ gacha) ga etadi. Garchi o'rtacha yillik suv resurslari 180-190 mlrd kub metr, yer osti suvlari 10-15 milliard kub metr, umumiy suv resurslari esa 200 milliard kub metrga yaqin, lekin atigi 30-35 milliard kub metr (15 foiz) foydalaniladi. Ulardan oqava suv resurslari 25-26 mlrd.m³, yer osti suvlari esa 5-6 mlrd.m³ ni tashkil qiladi.

Turkiyaning iqlimi qishloq xo'jaligi uchun katta imkoniyatlar yaratadi (chegaralarining 60% muzlagan Qora, Marmara, Egey va O'rta yer dengizlari bilan qoplangan), bu esa barcha turdagi qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish imkonini beradi. Biroq qishloq xo'jaligi rivojlanmagan, masalan, yiliga o'rtacha 21 syentner, aholi jon boshiga o'rtacha 18 kilogramm hosil olinadi.

Rejalashtirish, loyihalash, qurish, suv toshqini oldini olish, qishloq xo'jaligi dalalarini sug'orish va shahar va qishloqlarga suv yetkazib berish ishlari Davlat suv boshqarmasi tomonidan amalga oshiriladi. Shu bilan birga, amalga oshirilishi lozim bo'lgan ishlarni shaxsan Bosh vazir nazorat qiladi.

Turkiyada mahalliy sharoitdan kelib chiqib, sug'orishda foydalaniladigan suv uchun to'lov mexanizmi joriy etilgan. Sug'oriladigan yerlarning 55,8%i avvaldan o'zlashtirilgan bo'lib, ularda to'lov amal qilmaydi, yangi o'zlashtirilgan 44,2% maydonlarda esa alohida to'lov tizimi qo'llaniladi. U ikki turdan iborat: suv inshootlari ekspluatatsiya xarajatlari uchun soliq va meliorativ ob'ektlar qurilishiga kapital qo'yilmalarni qisman

qoplashga yo'naltirilgan soliq. Davlat xarajatlari asosan gidrotexnika inshootlari qurilishi bilan bog'liq. Davlat suv boshqarmasi tasarrufida 26 ta GES mavjud bo'lib, ular asosan sug'orish rejimida ishlaydi. Turkiyada 152 ta suv ombori mavjud, yana 50 dan ortig'i qurilmoqda. Suv xo'jaligidagi davlat xarajatlarining 40%dan ortig'i gidroenergetikadan olingan daromadlar hisobiga qoplanadi. Sug'oriladigan yerlar katta ahamiyatga ega bo'lib, ularni uy-joy qurilishi yoki boshqa maqsadlarda begonalashtirish qat'iy nazoratga olingan.

Xitoy aholisi 1,3 mlrd kishidan ziyod bo'lib, umumiy yer maydoni 138 mln gektar, aholi jon boshiga 0,11 gektar to'g'ri keladi. Ekin maydoni 100 mln gektar, shundan 50 mln gektari sug'oriladi. Yillik yog'in 1200 mmni tashkil etib, sug'orish uchun o'rtacha 400 mlrd kub metr suv sarflanadi. Mamlakatda 5 mingdan ortiq suv inshooti va yirik omborlar suv xo'jaligi tizimini ta'minlaydi. 1980-yillardagi islohotlar qishloq xo'jaligida suvdan samarali foydalanishni kuchaytirdi. Sug'orish uchun to'lov hudud va suv miqdoriga qarab belgilanadi. Hukumat yiliga 50 mlrd yuan (ga uchun taxminan 200 AQSH dollari) ajratadi, shundan 75% davlat byudjeti, 25% esa foydalanuvchilar hissasiga to'g'ri keladi. Eng yirik boshqaruv tizimlaridan biri — Xuyanyu daryo majmuasi bo'lib, 252 km uzunlikda 460 ob'yekt va 13 gersogdan iborat. Bugungi kunda Suv resurslari vazirligi suvdan foydalanishni nazorat qilish va tejash uchun maxsus tizimga ega.

Isroil 5 milliondan ortiq aholi va 435 ming gektar ekin maydoniga ega bo'lib, shundan 220 ming gektari sug'oriladi, aholi jon boshiga esa 0,09 gektar to'g'ri keladi. Yer va suv tanqisligi hamda ishchi kuchi yetishmovchiligi qishloq xo'jaligida mexanizatsiyani keng joriy etishga olib kelgan.[5] Tuproqda namlikni saqlash orqali hosildorlik 500 kg bug'doygacha oshiriladi. Mamlakat 100 dan ortiq davlatlarga 60 million dollarlik qishloq xo'jaligi texnikasini eksport qiladi. Barcha suv resurslari milliy darajada nazorat qilinadi, suv ta'minoti shartnomalar asosida taqsimlanadi.[6] Narxlar sohalarga qarab farqlanadi, limitdan ortiq suv ishlatilsa qo'shimcha jarimalar belgilanadi. Bu choralar suvdan samarali foydalanish va sarfini kamaytirishda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi.[7,8]

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, suv resurslaridan samarali foydalanish va ularni to'g'ri boshqarish dunyo miqyosida strategik ahamiyatga ega bo'lib, barqaror rivojlanishning asosiy shartlaridan biri hisoblanadi. Xorijiy davlatlar tajribasi shuni anglatadiki, suv xo'jaligini tashkil etishda iqtisodiy mexanizmlar, ayniqsa, suv to'lovlari va tarif tizimlari muhim o'rin tutadi.

Xitoy misolida ko'rinib turibdiki, davlatning katta moliyaviy qo'llab-quvvatlashi va mahalliy sharoitdan kelib chiqqan holda tariflarni belgilash orqali suvdan samarali foydalanish ta'minlanmoqda. Buyuk Britaniyada suvdan foydalanish uchun ruxsatnoma asosida to'lov joriy qilingan bo'lib, bu suv manbalarini muhofaza qilish va ulardan oqilona foydalanishga xizmat qiladi. Fransiyada esa suvdan foydalanish to'lovlari davlat xarajatlarini qoplash va suv havzalari infratuzilmasini rivojlantirishga yo'naltirilgan. AQSHda suv omborlari qurilmagan hollarda suvdan foydalanish bepul amalga oshirilsa-da, suv ta'minoti tashkilotlari ekspluatatsiya xarajatlariga asoslanib narx belgilaydi. Vengriyada esa suv resurslaridan foydalanganlik uchun kompensatsiya to'lovlari hududiy omillar, suv zaxirasi, sifati va iste'mol hajmlaridan kelib chiqqan holda aniqlanadi.

Bu tajribalar shuni ko'rsatadiki, suv narxini belgilashda bir necha umumiy tamoyillar mavjud: infratuzilma qurilishi va ekspluatatsiya xarajatlarini qoplash, suv zaxiralarini muhofaza qilish, suvni tejashni rag'batlantirish hamda qishloq xo'jaligi va sanoat sohasida adolatli taqsimotni ta'minlash. Ayniqsa, ikki qismli tarif tizimi — doimiy va o'zgaruvchan stavkalar — suvdan samarali foydalanishga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Xulosa qilib aytganda, suv resurslarini boshqarishda iqtisodiy va huquqiy mexanizmlarni uyg'un qo'llash, ilg'or xorijiy tajribalarni milliy amaliyotga tatbiq etish hamda zamonaviy statistik va monitoring usullaridan keng foydalanish suv xo'jaligida barqaror va samarali tizimni shakllantirishning asosiy yo'nalishi hisoblanadi.

Foydalanilgan Adabiyotlar ro'yxati

1. <https://www.worldbank.org/en/topic/water/resources/management>
2. Komarov, I.V. Федеральные сыевые программы: опыт разработки и осуществления [Текст] : учебник / I.V. Komarov. -M.: RAGS, 2017 -263 s.
3. Leksin, V.V. Региональные программы в новейшей реформационной [Текст] : учебник / V.V. Leksin. -M.: Norma, 2017 -235 s.
4. Baldock, J.P. Social Policy [Текст] / J.P. Baldock // Oxford University Press. – Oxford, 2015.-S. 18-21.
5. Shoxujaeva Z.S. O'zbekiston qishloq xo'jaligida suv resurslaridan samarali foydalanish. Monografiya. T., 2012. 140 b.
6. Sobirov A. Xorijiy mamlakatlarda suvdan foydalanish. [Elektron resurs]. Kirish rejimi: -<http://ft.uz/cgi-bin/main.cgi?lan=u&raz=17&id=495>
7. Qurbonov A.B., Shoxujaeva Z.S. Agrar tarmoqning barqaror rivojlanishi suv resurslaridan samarali foydalanishga bog'liq. // Xalqaro muhandislik va ilg'or texnologiyalar jurnali (IJEAT) ISSN: 2249 - 8958, jild-8-son-6. avgust, 2019 yil.
8. Xasanov B.U. O'zbekistonda suv resurslarini boshqarish tizimini takomillashtirishning tashkiliy-iqtisodiy asoslari. T., 2006. 108 b..

muhandislik **& iqtisodiyot**

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir Alibekov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2025. № 10

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali 26.06.2023-yildan
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№S-5669245 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: №095310.

**Manzilimiz: Toshkent shahri Yunusobod
tumani 15-mavze 19-uy**

+998 93 718 40 07

<https://muhandislik-iqtisodiyot.uz/index.php/journal>

t.me/yait_2100